

OLIY TA'LIM TIZIMIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR MONITORINGINI TAKOMILLASHTIRISH SOHASIDAGI XALQARO TAJRIBALAR VA ULARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Pulatov Dj.A.

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti "Pedagogika va psixologiya"

kafedrası dotsenti

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy)

Tayanch so'zlar: oliy ta'lim, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, monitoring, tarbiyaviy faoliyat, talaba, yoshlar, innovatsiya, jahon andozalari, informatsion texnologiya.

Ключевые слова: высшее образование, духовно-просветительская работа, мониторинг, образовательная деятельность, студент, молодежь, инновации, мировые стандарты, информационные технологии.

Key words: higher education, spiritual and educational work, monitoring, educational activities, student, youth, innovation, world standards, information technology.

Xalqaro miqyosda BMTning International Institute for Sustainable Development (IISD), Swiss Federal Institute of Technology (Shveysariya), University of Bridgeport (AQSH) kabi dunyoning etakchi oliy ta'lim muassasalari va ilmiy markazlari, Olomoutskiy universiteti Indigenous Teacher Education Project (ITEP) loyihasi (Chexiya) tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarni o'rganib chiqish va tarbiyaviy faoliyat jarayoniga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki so'nggi yillarda ko'pgina mamlakatlarda ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Samarali ta'lim tizimining ahamiyatini anglash ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik kontsentsiyalarini qabul qilishga sabab bo'ldi. Masalan AQSHda 2000 yilda ta'lim departamenti tomonidan ishlab chiqilgan «Milliy ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish rejasi» bajarilmoqda, Evropada qabul qilingan va muvoffaqiyatli amalga oshirilayotgan milliy dasturlarni yo'lga qo'yish bilan bir qatorda, Evropa Ittifoqi Komissiyasi ta'lim istiqbollariga doir bir qator millatlararo loyihalar tasdiqlangan va

moliyalashtirmoqda. Rossiyada esa «Milliy ta'lim doktrinasini» va «Ta'lim tizimining umumiy informatsion muhitini yaratish» bo'yicha maqsadli rejalar qabul qilingan.

Yuqorida biz bejiz, ta'lim tizimida berilayotgan e'tibor haqida to'xtalmadik. Bugungi kunda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifatli tashkil etish ijtimoiy buyurtma va davlat ta'lim standartlariga mos tarzda tarbiyaviy tadbirlarni talaba yoshlarga ta'sir etganlik darajasining natijasini monitoring qilish Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar sifatini yangi bosqichga ko'tarish imkoniyatlarini ko'tarish, reja va dasturlarni ushbu nuqtai nazardan yondashgan holda takomillashtirish masalasi har qachongidan ko'proq dolzarblik kasb etmoqda. Bu sohada xalqaro tajribalarni o'rganish, umumlashtirish, ularning ijobiy jihatlarni o'zlashtirish alohida amaliy ahamiyatga ega. Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli va sifatli tashkil etish va 2030 yilga qadar belgilangan maqsadli ko'rsatkichlarga erishishda muhim ijtimoiy ahamiyatga ega.

Demak, OTMda ma'naviy-ma'rifiy ishlar monitoringini takomillashtirish muammosini hal qilishda dastlab u orqali qanday masalalarga e'tibor qaratish lozimligini aniqlashtirib olish va shundan keyingina navbatdagi qadamlarni bajarish maqsadga muvofiqdir. Chunki har qanday faoliyat qilinadigan ishni belgilash orqali boshlanadi.

Xorijiy davlatlarda oliy ta'lim muassasi faoliyatini monitoring qilish bo'yicha har xil yondashuvlar ishlab chiqilgan. Unga ko'ra jahon miqyosida OTM reytinglariga ya'ni baholanayotgan OTM boshqasidan ustunligini tasniflaydigan songa ko'ra davlatlarning ta'lim tizimlari va oliy ta'limni baholash usullari mavjud [5]

Shuningdek AQSH, Angliya, Yaponiya, Koreya, Xitoy, Niderlandiya, Rossiya kabi davlatlarning ta'lim muassasasi reytingi aniqlash va monitoring o'tkazish bo'yicha boy tajribaga ega.

Angliyada OTM reytingini monitoring qilish ommaviy axborot vositalari statistik manbalardan olingan ma'lumotlarga asoslanib aniqlansa, AQSHda talabalardan so'rovnoma olish asosida, Germaniyada reyting bo'yicha qaror qabul qilishda OTM va ular joylashgan shaharlar haqida ma'lumotlar, talabalar kontingenti, kurslar va o'qitish bo'yicha asosiy ma'lumotlar va talabalar fikrlari inobatga olinadi.

Yaponiyada universitetlar reytingi asosan 3 ta yo'nalishda olib boriladi. Ya'ni: ta'lim faoliyati, ilmiy tadqiqot faoliyati va rivojlanishga qo'shilgan hissa. Buyuk Britaniya Frantsiya, Bel'giyada o'zaro hamkorlik tarbiya maktablarida Bell-Lankaster tizimi orqali monitoring o'tkazilgan.

Shu bilan birga rivojlangan davlatlarda monitoring tizimi pedagogik jarayon amaliyoti ECEC (Early childhood education and care) ning barcha tizimlarida Angliya va boshqa amaliy tadqiqotlar o'tkaziladigan ko'plab davlatlarda tizimli tarzda nazorat qilib boriladi. Amaliy tadqiqotlar o'tkazuvchi davlatlarda ko'proq nazorat qilinadigan ECEC tizimlarining jabhalarini 4 ta asosiy sohaga ajratishimiz mumkin:

- xodimlar sifati;
- xizmat ko'rsatish sifati;
- o'quv dasturlari;
- bolaning rivojlanishi; [4]

AQSH ta'limida monitoring tushunchasi avvalo ta'limning yuqori va quyi organlarida teskari aloqani yo'lga qo'yish, shuningdek ta'lim dasturlarining natijaviyligini kuzatish bilan bog'liq.

Xuddi shuningdek mamlakatimiz olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida ham ta'lim sifatini monitoring qilishshaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida pedagogik monitoring o'tkazish Oliy ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalari ilmiy salohiyatini monitoring qilish usul va modellarini yaratish, umumta'lim maktab direktorlari malakasini oshirishda ta'lim sifatini monitoringini takomillashtirish[2], T.T.Shoyardonov masalalariga keng to'xtalangan. Biz tomonimizdan ilmiy izlanishlar olib borilgan OTM ma'naviy-ma'rifiy ishlar monitoringini takomillashtirish muammosi aynan yangi texnologiyalar, ilm-fan yutuqlari, novatorlik g'oyalarini tatbiq etishda ilmiy elitaning boy tajribasidan maqsadli foydalanib mavjud resurslar bilan OTM tarbiyaviy ishlarni rivojlantirish ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. [3;4;5;]

Shu nuqtai nazardan xorijiy tadqiqotlar tahliliga tayanib aytishimiz mumkinki, OTM ma'naviy - ma'rifiy ishlarni tashkil etish ma'naviy (tarbiyaviy tadbirlar, tanlovlar, ijodiy uchrashuvlar, sport musobaqalari) va ma'rifiy (ta'limiy jarayonni qamrab olgan barcha faoliyat mahsuli: olimpidalar, ilmiy seminarlar...) o'zaro munosabati tarkiban quyidagi qismlardan iborat: 1) ma'naviy va ma'rifiy ishlarni tashkil etishda o'quv material: metodik ta'minot va ko'rgazmali qurol: 2) dasturiy ta'minot: ma'naviy-ma'rifiy tadbir rejasining strukturasi, ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlari mazmunini baholash va nazorat qilish tarbiyaviy faoliyat jarayonini monitoringini tashkillashtirishdagi bosh

Shundan kelib chiqib biz, o'z tadqiqotlarimizda:

- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish didaktika nuqtai nazaridan o'qituvchi va talabalar hamkorligidagi ikkita sub'ektning ta'lim (o'qitish)

va tarbiya (ijtimoiy jarayon)ning birgalikdagi kooperativ shirkat faoliyati bo'lib, mazkur jarayonga pedagog tomonidan amalga oshiriladigan uzluksiz, izchil faoliyat sifatida qaraymiz;

- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish doimiy harakatdagi dinamik ijtimoiy tizim sifatida tarbiyaviy faoliyatini tashkil etish ob'ekti hisoblanadi va u ijtimoiy tizimlarga xos bo'lgan barcha xususiyatlarni o'zida jamlashini ta'kidlaymiz;
- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga metodologik yondashuvlarni didaktikaning umumiy qonuniyatlari, tamoyillari va funktsiyalaridan kelib chiqqan holda amalga oshirish lozim, deb hisoblaymiz.

I.A. Gal'mukova fikricha, pedagogik monitoring, pedagogik jarayonning holatini kuzatish (ko'rsatkichlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash), o'quvchilar rivojlanishini bashorat qilish va tuzatishni ta'minlashdan iborat bo'lishi kerak. [4]

A.N.Mayorov ilmiy tadqiqotlarida ta'lim monitoringi tushunchasiga quyidagicha tasnif beradi. Aniq bir ob'ekt yoki jarayonni nazoratga olishda monitoring metodologiyasi mavjud bo'lib, unda jarayonga baho berish, tashqi omillarning ta'siri natijasida ro'y beradigan o'zgarishlarni kuzatish mumkin [6]

E.N.Artemyonok «Texnologiya raboty klassnogo rukovoditelya» deb nomlangan internet sahifasida ta'lim monitoringiga to'xtalib, ta'lim monitoringi - bu tashkil etish, yig'ish, saqlash, faoliyat to'g'risidagi ma'lumotlarni qayta ishlash va tarqatish ta'lim tizimi, uning doimiy monitoringini ta'minlaydi olingan natijalarni hisobga olgan holda prognoz qilish imkoniyatini beradi degan fikrni bildiradi.[7]

J.Matthews tomonidan «monitoring-samaradorlikni qanday o'lchashdan ko'ra nimani o'lchash kerak, baholanadigan omillar maqsadlari, vazifalari va funktsiyalari bilan qanchalik bog'liq ekanligi» [9] ga e'tibor qaratish tavsiya etiladi.

V.G. Sadkov., O.II. Ovchinnikovalar ta'lim tizimiga so'rovlar turlarini va ma'lumotlarni to'plash usullarini tanlash texnologiyasini ishlab chiqish, axborotni yig'ish, axborotni birlamchi tahlil qilish, axborot massivlarini tasniflash; axborot bankini yaratish; axborotni qisqartirish, umumlashtirish, tasniflash va birlamchi tahlil qilish uchun kompyuter asoslarini ishlab chiqish; ma'lumotlarni qayta ishlash, yangilash va ma'lumotlar bazalariga kiritish, ta'lim muassasasida ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy tendentsiyalarini aniqlashni monitoring o'tkazishdagi asosiy maqsad ekanligini aytib o'tadi.

V.A.Ivanova., T.V.Levinalar tomonidan bildirilgan fikrlarga tayanib biz, ma'naviy-ma'rifiy monitoringni tashkil etishning bir qator o'ziga xos xususiyatlarini tahlil etdik. Bular:

Birinchidan, ma'naviy-ma'rifiy monitoringni ko'plab funktsiyalarni amalga oshiradigan yaxlit tizim;

Ikkinchidan, monitoringni boshqa shunga o'xshash jarayonlardan ajratib turadigan quyidagi jihatlarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin: uzluksizlik (doimiy ma'lumotlarni yig'ish);

diagnostika (nazorat qilinadigan ob'ekt, tizim yoki jarayonning haqiqiy holatini bog'lash mumkin bo'lgan model yoki mezonlarning axborot mazmuni (eng muammoli ko'rsatkichlar va mezonlarni kuzatish mezonlariga kiritish, ular asosida kuzatilayotgan jarayonlardagi buzilishlar to'g'risida xulosa chiqarish mumkin);

ilmiy xarakter (modelning haqiqiyliги va nazorat qilinadigan parametrlar teskari aloqa (natijalar to'g'risida monitoring ob'ektining xabardorligi, bu kuzatilayotgan jarayonga tuzatishlar kiritishga imkon beradi);

teskari aloqa (natijalar to'g'risida monitoring ob'ektining xabardorligi, bu kuzatilayotgan jarayonga tuzatishlar kiritishga imkon beradi)

Xulosa qilib aytganda, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'limda zamonaviy paradigmalarning shakllanishi bilimlarni tayyor holda uzatishdan uni o'zlashtirishga nisbatan ichki hohishni shakllantirishning samarali texnologiyasini yaratish, mutahassislarni esa bu sohada yangi kasbiy kompetentsiyalarni o'zlashtirish zaruratini talab qilmoqda. Talaba yoshlarda axborotlarni mustaqil izlash, tahlil qilish, zarur axborotlarni uzatish va sohaga moslashtirish, mustaqil bilish faoliyatini doimiy rivojlantirish, masofaviy ta'lim va mul'timedia texnologiyalari, internet global tarmog'idan, elektron ta'lim rusurslaridan o'quv maqsadlarini amalga oshirishda unumli foydalanish axborot kompetentligiga ega bo'lishlari lozim. Talabalar shaxsini rivojlantirish, shuningdek, ularning ta'lim va tarbiyaviy-kasbiy faoliyatini rivojlantirish bo'lgan monitoring oliy ta'lim tizimi uchun katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг таракқиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони, 06/22/60/0082

2. Ахмедов М.У. Умумтаълим мактаб директорларининг малакасини ошириш жараёнида таълим сифати мониторингини такомиллаштириш. пед. б.ф.д (PhD)...дисс. автореферат. Тошкент, 2019. – 47 б.

3. Вахобов М.М. Умумий ўрта таълим тизимида ўқитиш сифати мониторинги моделини такомиллаштириш. П.ф.д. автореферати. Тошкент, – 2016. – 81 б.

4. Гал'мукова И.А. Педагогический мониторинг в контексте педагогики и дидактики // Фундаментал'ные исследования. – 2005. – № 3. – С. 84-85;URL:

5. Маҳманов О.Қ. Олий таълим ва илмий тадқиқот муассасалари илмий салоҳиятини мониторинг қилиш усул ва моделларини яратиш. Техника фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент-2017
6. Майоров А.Н. Мониторинг в образовании.-М.:Интеллект-Центр 2005-424 с
7. Matthews J. Assessing Organizational Effectiveness: The Role of Performance Measures. The Library Quarterly: Information, Community. – 2011. Vol. 81, No. 1, – P. 83-110.
8. Каримова Г.Қ. Шахса йўналтирилган таълим жараёнида педагогик мониторинг таркиби ва мазмунини такомиллаштириш . Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент-2019
9. <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=5888> (дата обращения: 03.12.2023).

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar monitoringini takomillashtirish sohasidagi xalqaro tajribalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek maqolada, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifatli tashkil etish ijtimoiy buyurtma va davlat ta'lim standartlariga mos tarzda tarbiyaviy tadbirlarni talaba yoshlarga ta'sir etganlik darajasining natijasini monitoring qilish masalalariga alohida urg'u berib o'tilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье с научной и теоретической точки зрения объясняется международный опыт в области совершенствования мониторинга духовно-просветительской работы в системе высшего образования и возможности его использования. Также в статье подчеркивается качественная организация духовно-просветительской работы по вопросам социального заказа и мониторинга воздействия образовательной деятельности на студентов и молодежь в соответствии с государственными образовательными стандартами.

SUMMARY

This article explains, from a scientific and theoretical point of view, international experience in the field of improving the monitoring of spiritual and educational work in the higher education system and the possibilities of its use. The article also emphasizes the high-quality organization of spiritual and educational work on issues of social order and monitoring the impact of educational activities on students and youth in accordance with state educational standards.